

BOLALARNI ZO'RAVONLIKNING BARCHA TURLARIDAN HIMOYA QILISHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

Akbarov Axrorbek Iminjonovich

Andijon viloyati Andijon tumani

20-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: *Bolalarga nisbatan zo'ravonlik yoki shafqatsizlik bu bola yoki bolalar guruhiga ota-ona yoki tarbiyachi tomonidan, jinsiy va/yoki ruhiy zo'ravonlik qilinishi yoki, umuman, beparvolikdir. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik ota-ona yoki tarbiyachining bolaga haqiqiy yoki potensial zarar yetkazishiga olib keladigan har qanday xatti-harakat yoki harakatsizlikni o'z ichiga olishi mumkin va bu holat odatda bolaning uyida yoki bola vaqt o'tkazadigan tashkilotlar, maktablar yoki jamoalar joylarida sodir bo'ladi.*

Kalit so'zlar: *zulm, zarar, exploitation, beparvolik, bevosita zulm, bilvosta zulm, jismoniy zuravonlik, jinsiy zuravonlik.*

KIRISH

Qonun loyihasi bilan bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilish faoliyatini bevosita amalga oshiruvchi davlat organlari va tashkilotlar, ularning vakolatlari aniq belgilab berilmoqda. Bunda bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilish faoliyatini bevosita amalga oshiruvchi davlat organlari va tashkilotlar Bolalar masalalari bo'yicha milliy komissiya tomonidan muvofiqlashtirilishi, Ijtimoiy himoya milliy agentligi komissiyaning ishchi organi, qolaversa, qonun ijrosini ta'minlash bo'yicha vakolatli organ etib belgilanishi taklif etilmoqda.

Qonun loyihasida bolalarga nisbatan zo'ravonlik shakllariga ta'rif berilib, ularni sodir etishni taqiqlash, qonunga binoan ta'qib qilishning huquqiy asoslarini mustahkamlash ko'zda tutilmoqda. **Bolalarga nisbatan zo'ravonlik shakllari amaldagi uchtdan (jismoniy, jinsiy, ruhiy) oltitaga (g'amxo'rlik ko'rsatmaslik, ekspluatatsiya, bulling) oshirilmoqda.**

Bulling — bolaning boshqa bolaga maqsadli ravishda zarar yetkazishidir. Bu muntazam ravishda takrorlanadigan va jabrlanuvchida unga nisbatan zo'ravonlikni to'xtatishiga to'sqinlik qiladigan kuchning nomutanosibligidagi harakat. Bulling har qanday joyda va istalgan vaqtda sodir bo'lishi mumkin: bolaning kundalik hayotida, bevosita munosabatlarda yoki ijtimoiy tarmoqlarda. Bu nafaqat bolaning diqqatini ta'limda jamlashiga to'sqinlik qiladi, balki uzoq muddatli psixologik jarohatlarga ham olib kelishi mumkin. Bulling jarayoni e'tibordan chetda qolib ketishi kerak emas.

Ekspluatatsiya — bu bolaning sog'lig'iga, xavfsizligiga, axloqiga, aqliy va jismoniy rivojlanishiga xavf soluvchi, shu jumladan uning ta'lim olishiga to'sqinlik qiluvchi har qanday shakldagi mehnatga majburlash;

G'amxo'rlik ko'rsatmaslik — ota-onalar zarur imkoniyatlar, bilim va ko'nikmalar, shuningdek tegishli xizmatlardan foydalanish sharoitiga ega bo'lishiga qaramay qarmog'idagi bolaning sog'lig'i, jismoniy, aqliy, ma'naviy va axloqiy rivojlanishining jiddiy buzilishiga olib kelishi mumkin bo'lgan jismoniy, moddiy, psixologik, ijtimoiy va boshqa ehtiyojlarini qondirmaslik.

Mazkur qonun loyihasi bilan ilk bor yangi institut joriy qilinyapti. Ya'ni, **endilikda bolalarga ham himoya orderi berish taklif etilmoqda**. Order vakolatli organ tomonidan zo'ravonlikdan jabrlanuvchining qonuniy vakiliga yoki bolani o'z qaramog'iga olgan boshqa shaxsga hamda zo'ravonlikdan jabrlanuvchining o'ziga beriladi. Bundan tashqari, loyihada bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilishda ota-onalarning ishtiroki va ularning majburiyatlari belgilab qo'yilmoqda. Jumladan, ota-onalar bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilishi, ularga g'amxo'rlik ko'rsatishi hamda zararli ta'sir ko'rsatuvchi axborotdan himoya qilishi shartligi, bolalarni tarbiyalashda ularni jismoniy jazolash taqiqlanishi nazarda tutilmoqda. Qonun loyihasida **ta'lim tashkilotlarida bolalarga nisbatan zo'ravonlikka yo'l qo'yilmasligi**, ta'lim muassasalarida intizomiy jazo chorasi sifatida zo'ravonlikning har qanday shakli, shu jumladan, jismoniy jazo va boshqa shafqatsiz xatti-harakatlarni amalga oshirish yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomalani qo'llashga yo'l qo'yilmasligi qat'iy belgilanmoqda.

Shubhasiz, zo'ravonlik holatlari bolalarda jismoniy, ruhiy, xulq-atvor va ijtimoiy buzilishlarni keltirib chiqaradi.

Umuman olganda, bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olish hukumatlarning vazifasi bo'lib, ular oilalarga yordam berish, o'qitish va qo'llab-quvvatlash dasturlarini yaratishi kerak.

Agar bolalarga nisbatan zo'ravonlik holatini bilsangiz nima qilish kerak?

Agar siz bolalarga nisbatan zo'ravonlik qilingani holatini bilsangiz yoki unga shubha qilsangiz, hududingizdagi bolalarni himoya qiladigan organlarga murojaat qiling.

Agar jismoniy zo'ravonlik yoki beparvolik bolaning hayotini bevosita xavf ostiga qo'yadi, deb hisoblasangiz, ikkilanmasdan ichki ishlar va prokuratura organlariga qo'ng'iroq qiling.

Afsuski, agar siz beparvo bo'lsangiz, bolalarga nisbatan zo'rlik yo'qolmaydi.

Bugungi kunda adabiyotlarda sinonimlar sifatida «zulm» va «nomunosib munosabat» so'zlari ishlatiladigan «bolalarga nisbatan zulm» tushunchasi (ingl. Child Abuse) Butunjahon Sog'liqni saqlash Tashkiloti tomonidan 1999 yilda taklif etilgan quyidagi ta'rifga tayanadi: «Zulm» yoki «bolalar bilan qo'pol muomalada bo'lish»

«...bolaning sogʻligʻiga, yashashiga, rivojlanishi va layoqatiga amaliy zarar keltiradigan yoki zarar yetkazishi mumkin boʻlgan barcha turdagi jismoniy yoki emotsional salbiy munosabat, jinsiy zulm, ehtiyotsiz yoki befarq munosabat, kommersiya yoki boshqa maqsadlardagi ekspluatatsiya»ni anglatadi

Demak, xalqaro amaliyotda qabul qilingan «bolaga nisbatan zulm» atamasi oʻzida «ehtiyotsiz munosabat» hamda «tashlab qoʻyilganlik» (ingl. Neglect) tushunchalarini ham oʻzida mujassam etadi. Oʻzbekistonda «bolalarga nisbatan zulm va ehtiyotsiz munosabat» tushunchasi avvalo qonuniy asosga tayanadi. OʻzR qonunchiligiga koʻra, zulm deganda ehtiyotsiz va loqayd munosabatda boʻlish nazarda tutilmaydi. Zulm va loqayd munosabat quyidagicha taʼriflanadi: Bolaga nisbatan zulm – bolaning ixtiyoriga zid ravishda yoki uning koʻmakka muhtoj holatidan foydalanib, uning shaxsiy dahlsizlik huquqini buzuvchi jismoniy, jinsiy va ruhiy taʼsir koʻrsatishdir. Mazkur taʼrifga binoan, zulmning jismoniy, jinsiy va ruhiy koʻrinishlari ajratib koʻrsatiladi.

Bolaga loqayd munosabatda boʻlish – ota-onalar yoki ularni oʻrnini bosuvchi kishilar, shuningdek boshqa shaxslar tomonidan bolalarni boqish, tarbiyalash, sogʻlom turmush kechirish sharoitlarini yaratish, toʻla maʼlumot olish va shu kabilarni taʼminlashga doir oʻz majburiyatlarini bajarmaslik yoki lozim darajada bajarmasliklari.

Bolalarga nisbatan nолоyiq munosabat turlari

Jismoniy zoʻravonlik – shafqatsizlik va bolaga ogʻriq keltiruvchi hamda uning sogʻligʻi va rivojlanishiga zarar yetkazuvchi insoniyatga mos boʻlmagan maqsadga yoʻnaltirilgan boshqa xatti-harakatlar:

- ✓ bolaga yetkazilgan har qanday tana jarohati yoki ogʻriq berish (urish, chimchilash, tishlash, kuydirish, bolani boʻgʻish yoki choʻktirish)
- ✓ bolaga tana jarohati yetkazilishiga qarshilik qilmaslik
- ✓ bolani har qanday jismoniy jazolash – tarsaki, kaltaklash, tahqirlash
- ✓ bolani dori yoki boshqa kimyoviy vositalar yordamida zaharlash
- ✓ Jinsiy zoʻravonlik – kattalarning jinsiy ehtiyojlarini qondirish uchun bolalardan foydalanish. Bolani jinsiy faoliyatga jalb qilish uchun tahdid, kuch, ayyorlik va ishonchdan foydalanish.
- ✓ bola bilan har qanday jinsiy aloqa yoki munosabatlar (kuch ishlatgan holda yoki ishlatmasdan)
- ✓ bolani jinsiy aloqaga jalb qiluvchi har qanday xulq-atvor
- ✓ seksual tavsifdagi har qanday xatti-harakatlar – oʻyinlar, suhbatlar, foto va video tasvirlarni tomosha qilish
- ✓ seksual gʻarazgoʻylik – bolani seksual maqsadda sotish, pornografik foto va videotasvirlardan foydalanish
- ✓ fohishabozlikka jalb qilish

Emotsional (ruhiy) zo'ravonlik – bolaga lozim darajada e'tibor bermaslik, g'amxo'rlik qilmaslik, qo'llab-quvvatlamaslik, hissiy yaqinlik ko'rsatmaslik. Bola doimiy ravishda e'tibor va mehrning yetishmasligini his qilib turadi, tahdid va kamsitishlarga duchor bo'ladi va bu o'z qadr-qimmatini bilmaslik va o'ziga ishonchsizlikni oshishiga olib keladi, bularga:

- ✓ yolg'on, tahdid, qo'rqitish, kamsitish, haqorat qilish, so'kish;
 - ✓ boladan voz kechish, izolyasiya
 - ✓ noijtimoiy xatti-harakatlarga jalb etish va majburlash
 - ✓ bola bajara olmaydigan ishlarni bajarishni asossiz talab qilish □
- bolaning me'yorida rivojlanishiga to'siq bo'luvchi ortiqcha homiylik □
kattalarning o'z va'dalarini bajarmasligi, bolada ishonch tuyg'usining buzilishi.

Ehtiyotsiz munosabat (befarqlik) – bolaning jismoniy, ruhiy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatilishga olib keluvchi hayotiy ehtiyojlarni qondirilmazligi:

- ✓ e'tiborsiz, qarovsiz qoldirish, xavf ostida qoldirish;
- ✓ bola ehtiyojlariga nisbatan befarqlik (ovqatlanishga, tibbiy ko'makka, ta'limga, muloqotga, rivojlanishga bo'lgan ehtiyojlarining qondirilmazligi);
- ✓ hissiy yaqinlikning yo'qligi (undan voz kechish)
- ✓ mavjud tahdiddan bolani himoya qila olmaslik (istamaslik)

Ekspluatatsiya – boladan o'z manfaati yo'lida foydalanish – og'ir mehnat, seksual foydalanish, trafik (foydalanish maqsadida bolalarni olib chiqib ketish, sotish).

Bola bilan shafqatsiz munosabatning to'rtta turini ajratadilar:

- ✓ Shafqatsiz jismoniy munosabat
- ✓ Jinsiy zo'ravonlik
- ✓ Bola ehtiyojlariga e'tiborsizlik
- ✓ Psixologik zo'ravonlik

Shafqatsiz jismoniy munosabat – bolaga yetkazilgan tasodifiy bo'lmagan har qanday tan jarohati.

Bolalar ustidan jinsiy zo'ravonlik – bola yoki o'smirdan shaxsiy jinsiy lazzat olish uchun foydalanish.

Bola ehtiyojlariga e'tiborsizlik – ota-ona yoki parvarishni amalga oshiruvchi shaxslarning 18 yoshga to'lmagan bolaning asosiy ehtiyojlarini ta'minlashga surunkali noqodirligi.

Psixologik zo'ravonlik, o'z navbatida, ikki turda bo'lishi ham mumkin:

- ✓ psixologik beparvolik – bu ota-ona yoki parvarishni amalga oshiruvchi shaxslarning bolaga zaruriy ko'mak, e'tibor, psixologik himoyani ta'minlashga qodir emasliklari, unga mehrning yo'qligi.

✓ psixologik shafqatsiz muomala – kattalar tomonidan bolani tahqirlash, uni kamsitish, xaqoratlash, mazax qilish maqsadida sodir etiladigan surunkali harakat.

Dastlab bolaga zo‘ravonlik namoyon etishning sababi ota-onalarning psixologik og‘ishi deb hisoblandi, keyin diqqat ijtimoiy kontekstga ko‘chirildi, bundan xatar omili ota-onaning bolaga zo‘ravonlik munosabatini shartlovchi qadriyatlar tizimi hamda ijtimoiy yakkalanishda yashirin ekanligi haqidagi xulosa kelib chiqadi. So‘ng zo‘ravonlikni ota-ona va bola o‘rtasidagi munosabatlarning buzilgan interfaol ijtimoiy modeli orqali sharhlashdi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida aytish zarurki, tadqiqotchilar xatar omillarini shaxs, oila va jamiyat darajasida aniqlaydilar va bir omil emas, balki ularning o‘zaro ta’siri bolalar ustidan zo‘ravonlik o‘tkazishga olib kelishini isbotlaydilar. Shuningdek, ular u yoki bu xatar omilining mavjudligi zo‘ravonlikni namoyon etish degani emas, balki uning paydo bo‘lish ehtimoli yoki imkoniyati borligini ta’kidlaydilar. Bunda bir necha ijobiy omillarning mavjudligi (ijtimoiy ko‘nikmalar, “Men” ning ijobiy identifikatsiyasi va h.k.) xatar omilining ta’sirini kamaytiradi.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Абдурахмонова, М. М. (2021). Теории межсекторальных подходов к защите детей. *Человек. Наука. Социум*, (2), 62-74.
2. Абдурахмонова, М. М. (2021). Необходимость изучения общественного мнения для принятия эффективных решений в школе. *Человек. Наука. Социум*,
3. (1), 33-46.
4. Абдурахмонова, М. М., & Маллабоев, Ш. А. (2016). Узбекская модель развития малого предпринимательства. *Ученый XXI века*, 62.
5. Абдурахмонова, М. М., & Содикова, Д. Ш. (2020). Efficiency of management of higher education institutions in the preparation of qualified personnel. *Человек. Наука. Социум*, (2), 8-27.
6. Абдурахмонова, М. М. (2021). Мактабларда самарали қарор қабул қилиш учун жамоатчилик фикрини ўрганиш зарурияти. *Журнал Социальных Исследований*, (SPECIAL ISSUE 1).